

ney Filipin adalarına bu sultanlık vasıtasıyla yayılmıştır. 1521'de Portekizli seyyah Macellan'ın gemisi Victoria, Brunei Sultanlığı'nı ziyaret etti. Antonio Pigafetta, Brunei şehrini ve Sultan Bolkiah'ın sarayını etkili bir şekilde tasvir etmiştir. 1545'te Portekizliler Brunei ile ticaret anlaşması imzaladılar; yüzyılın sonlarında da Filipinler'deki Manila'da İspanyol koloni idaresi kuruldu. Bu yeni Avrupa kolonisi bölgede Brunei'in gücünün zayıflamasına sebep oldu ve giderek hâkimiyetini Mindanao ve Sulu takımadalarına yaydı. İspanyollar 1578 ve 1579'da Brunei'e saldırıya geçtiler. Bu saldırılar önceleri pek fazla etkili olmadıysa da XVI-XVII. yüzyıllar arasında Brunei doğu Borneo'nun üzerindeki siyasî hâkimiyetini tamamen kaybetti ve önce XVII. yüzyılda Vereenigde Oost-Indische Compagnie ile, XVIII. yüzyılın sonlarında da The British East India Company ile ilişki kurdu. XVI. yüzyıldan sonra Brunei'in siyasî şansının azalması üzerine Borneo'da Bancermasin, Kutei, Sukadana ve Sambas gibi bazı küçük İslâm sultanlıkları ortaya çıktı; 1772'de de Şerif Abdurrahman adındaki Hadramutlu bir Arap seyyah Pontianak Sultanlığı'nı kurdu. Güneydoğu Asya'da XVIII ve XIX. yüzyıllarda görülen İngiltere ve Hollanda arasındaki siyasî ve ticarî rekabetin sonucu olarak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Vereenigde Oost-Indische Compagnie bu küçük devletleri koloni idaresi altına alarak Doğu ve Güney Borneo'yu, The British East India Company ise Brunei Sultanlığı aleyhine genişleyerek Kuzey ve Batı Borneo ile Labuan adasını ele geçirdiler. Bu olaylardan birkaç yıl önce ise güçsüz Brunei sultanı, Saravak'ın bir bölümünün valiliğini bu bölgede çıkan Dayak ayaklanmalarının bastırılmasında kendisine yardım eden Sir James Brooke adında zengin bir İngiliz'e

vermişti (1841). "Beyaz Racalar" denilen Brooke ailesi II. Dünya Savaşı'na kadar bir asır süreyle Saravak'ı yönetmiştir. James Brooke'dan sonra yeğeni Charles Brooke elli yıla yakın bir zaman Saravak'ın idaresini elinde tuttu. Charles Brooke 1880'lerde Kuzeydoğu Borneo'da iki küçük özel bölge içinde bırakılmış olan Brunei Sultanlığı'nın aleyhine Saravak toprağını genişletmek için her fırsattan faydalandı. 1895'te Miri bölgesinde petrol bulundu ve 1910'da üretime başlandı; kauçuk ekimine de 1905'te geçildi. Bu arada Kuzey Borneo'nun bazı toprakları Sulu sultanının karşı çıkmasına rağmen Brunei sultanı tarafından yabancı şirketlere terkedildi (1877) ve böylece Kuzey Borneo çok geçmeden İngiliz kontrolü altına alınarak yönetimi de North Borneo Chartered Company'ye verildi. 1888'de ise Brunei, Saravak ve Kuzey Borneo resmen İngiliz himayesine girdi.

1891'de İngiltere ve Hollanda arasında İngiliz Borneosu ile Hollanda Borneosu'nun sınırlarını tesbit etmek için bir anlaşma imzalandı. Hollanda Borneosu 1949'daki bağımsızlığından sonra Kalimantan adıyla Endonezya'nın bir bölgesi oldu; Saravak ile Kuzey Borneo (Sabah) da 1963'te Malezya Federasyonu'na bağlanarak İngiliz yönetiminden kurtuldu. 1929'da Brunei Shell Şirketi'nin Seria'da petrol bulmasından sonra ekonomik yönden tek başına yaşayabilecek düzeye gelen Brunei ise 1 Ocak 1984'te İngiltere'nin himayesinden ayrılarak bağımsızlığını elde etti.

BİBLİYOGRAFYA :

N. Tarling, *Anglo-Dutch Rivalry in the Malay World 1780-1824*, St. Lucia 1962; R. Nicholl, *European Sources for the History of the Sultanate of Brunei in the Sixteenth Century*, Bandar Seri Begawan 1975; L. E. Williams, *South-East Asia: A History*, New York 1976, s. 121-122, 162, 250-252; B. W. Andaya — L. Y. Andaya, *A History of Malaysia*, London 1982, s. 1-2, 184-191; D. G. E. Hall, *A History of South-East Asia*, London 1987, s. 543-579; C. M. Turnbull, *A History of Malaysia, Singapore and Brunei*, North Sydney 1989; S. B. Scott, "Mohammedanism in Borneo: Notes for a Study of the Local Modifications of Islam and the Extent of its Influence on the Native Tribes", *JAOS*, XXXIII (1913), s. 313-344; T. Harrison, "Bisaya: Borneo-Philippine Impacts of Islam", *The Sarawak Museum Journal*, VII/7, Kuching 1956; a.m.f., "The Advent of Islam to West and North Borneo", *Journal of the Malayan Branch of Royal Asiatic Society*, XLV/1, Singapore 1973, s. 10-20; S. J. Fulton, "Brunei Past and Present", *As.Af.*, XV/1 (1984); O. Schumann, "Borneo", *El² Suppl.* (İng.), s. 150-151.

MUHAMMAD ABDUL JABBAR BEG

BORNIER, Vicomte Henri de (1825-1901)

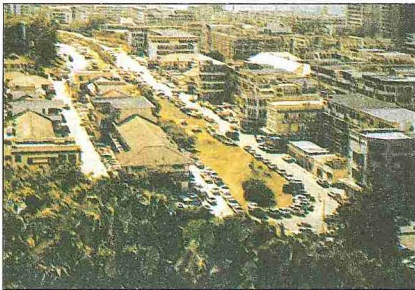
H. Peygamber'i
küçük düşürmeye çalışan
Mahomet adlı piyesin yazarı
Fransız edebiyatçısı.

Bugün Fransız edebiyatı eleştirmenleri tarafından önemli bir piyes yazarı olarak kabul edilmemekle birlikte devrinde büyük bir şöhrete ulaşmış olan Bornier 25 Aralık 1825'te Lunel'de (Herault) doğdu. İlk tahsilini Montpellier'de, hukuk eğitimini de Paris'te yaptı. Şöhreti, 1875'te başarıyla oynanan ve kendisine Fransız Akademisi'nin büyük ödülünü kazandıran *La fille de Ronald* adlı manzuma dramdan gelmektedir. Fransız Akademisi üyeliğiyle de taltif edilen (1883) Bornier, daha önce kütüphane memuru olarak girdiği Bibliothèque de l'Arsenal'in müdürlüğüne kadar yükseldi (1889).

1889'da kaleme aldığı manzum dram *Mahomet*'te Hıristiyanlığın İslâmiyet'ten üstünlüğünü ve Hz. Muhammed'in de bunun bilincinde olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Birinci perdesinde Mekke dönemini sergileyen oyun, Câhiliye Arapları'nın durumunu tasvir ettikten sonra birliği sağlayıp yarımadaı düzen getirecek güçlü bir lidere olan ihtiyacı gözler önüne koymaktadır. Piyesde bir yandan Hz. Muhammed'in Hira dağında vahiy alışı temsil edilirken diğer yandan da şarkiyatçıların genel iddiasına uygun olarak bazı keşişlerden Kitâb-ı Mukaddes'i öğrendiği vurgulanmaktadır. Oyunun diğer dört perdesi Medine dönemi ni işlemekte ve İslâm'ın önce bu şehre, sonra Arabistan yarımadasına hâkim oluşu, Bizans ordularının mağlûp edilip Sâsânî İmparatorluğu'nun çökertilmesi gibi sosyopolitik muhtevalı olayların yanında Hz. Peygamber'in aile yaşantısını da sergilemektedir. Bu arada Hz. Safiyye, Hz. Âişe ve Hz. Zeyneb'e çeşitli iftiralarda bulunulmakta ve oyun Hz. Peygamber'in bir kadın meselesi yüzünden zehir içerek canına kıyması gibi hayal ürünü bir sahne ile sona ermektedir.

Paris'te provalarına başlanan oyunun sahnelenmemesi için II. Abdülhamid'in emriyle Osmanlı hükümetinin girişimlerde bulunması üzerine iki ülke arasında bir diplomasi sorunu doğdu. Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın, Paris sefiri Esad Paşa'ya oyunun İslâm'ın peygamberi ve mukaddes değerleri aleyhine bir unsur ihtiva etmediği ve Fransa'nın yönetimin-

Kota Kinabalu'dan bir görünüş — Borneo

deki Cezayir ile Tunus'ta sahneye konulmayacağı hususlarında teminat vermesine rağmen Türk hükümeti yoğun baskılarını sürdürdü; sonuçta dönemin başbakanı Freycinet eserin oynanmasını tamamen yasaklamak zorunda kaldı (1890).

BİBLİYOGRAFYA :

N. Stewart, *La vie et l'oeuvre d'Henri de Bornier*, Paris 1935; C. E. Bosworth, "A Dramatisation of the Prophet Muhammad's Life: Henri de Bornier's *Mahomet*", *Numen*, XVII, Leiden 1970, s. 105-117; Maurice Tourneux, "Bornier", *Gr.E*, VII, 437; *TA*, VII, 332.

CENGİZ KALLEK

BORNUN

Orta Sudan'da kurulmuş olan eski bir İslâm devleti ve bugün Nijerya'da bir eyalet.

Nijerya'nın Bornu eyaleti, XX. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürmüş olan Bornu Devleti'ne ait toprakların bir kısmı Nijerya'da, bir kısmı da Nijer'de kaldığı için bu devletin ancak bir bölümünü kapsamaktadır. Bornu Devleti'nin kuzeyinde Büyük Sahrâ, güneyinde Adama, doğusunda Çad gölü ve batısında Hevsa ülkesi bulunuyordu. Yüzölçümü 116.400 km², nüfusu 6.371.000 (1990) olan bugünkü Bornu'nun merkezi Maiduguri'dir ve eyalet kuzeyde Nijer Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Çad gölü ve Çad Cumhuriyeti, doğuda Kamerun, güney ve batıda ise Nijerya'nın Gongola, Bauchi ve Kano eyaletleriyle çevrilidir.

Bornu esas itibarıyla geniş, kumlu bir ovardır. Kuzeyde Yobe, güneyde Yedresan nehirleri bölgenin sularını Çad gö-

lüne boşaltır. Arazinin ortalama yüksekliği 1000 m. kadar olup güney ve güneydoğu sınırında hafif tepelikler bulunmaktadır. Güneyden kuzeye doğru akan Şari nehri Bornu'nun doğu sınırını teşkil eder ve bölgeyi Bagirmi'den ayırır. İklimi kasım-mart arasında kurak ve serin, mart-haziran arasında kurak ve sıcak, haziran-ekim arasında ise yağmurlu ve sıcak geçer. Genelde sağanak halinde yağın ve güneyden kuzeye doğru giderek azalan yağmurlar Çad gölü çevresinde bataklıkların meydana gelmesine sebep olur. Bitki örtüsü de yağışların azalmasına paralel olarak güneyden kuzeye doğru gittikçe fakirleşir; kuzeyde otlak ve çalılıklar, güneyde ise savanlar önemli yer tutar.

Bornu halkı Kenuri, Fülânî, Hevsa, Şüve Arapları ve Berberîler'den meydana gelmiştir; bu unsurların günümüzdeki kesin sayı ve oranları belli değildir. Nüfus içerisinde hâkim unsuru teşkil eden Kenuriler Çad gölünün güney ve batısındaki topraklarda yaşamaktadırlar; konuştukları Nil-Sahrâ grubundan Kenurice Nijerya'nın başlıca yerli dillerinden biridir. Kânim-Bornu Devleti'nin idareci sınıfından gelen Kenuriler'in parlak bir tarihi geçmişleri vardır. Nüfus içerisinde ikinci derecede rol oynayan Hevsalar, Bornu'nun batı taraflarında Kano eyaletine yakın yerlerde yaşamakta ve genellikle ticaretle uğraşmaktadırlar. Zinder civarında yaşayan Fülânîler ise esas itibarıyla batıdan buraya gelmişlerdir; hayvancılık ve çobanlık yaparlar. Bunların yanında Bornu'da yerleşmiş olan ve Şüve Arapları adı verilen grubun çoğu yerleşik, bir kısmı ise göçebe halde yaşamaktadır. Ayrıca Kotokolar, Keribaneler, Mobberler, Mangalar, Bâbirler gibi sayıları nisbeten az olan çeşitli kabileler de Bornu'nun nüfusu içerisinde yer alırlar. Şehir merkezlerinde ve resmî işlerde İngilizce kullanılmakla beraber halk arasında başta Kenurice olmak üzere Arapça ile Hevsa ve Fülânî dilleri konuşulmaktadır.

Bornu halkının hemen hepsi müslümandır. İslâmiyet buraya XII. yüzyılda bölgeyi ele geçiren Kânimliler vasıtasıyla girmiş, doğudan ve kuzeydoğudan gelen Araplar'la batıdan gelen Fülânîler tarafından da hızla yayılmıştır. Ayrıca Kahire'den ve Fizan'dan başlayan ticaret yollarının son bulduğu yer olması sebebiyle müslüman tüccarların buraya sık sık uğramaları, İslâmiyet'in şehirlerden başlayarak kırsal alanlara doğru tanıtıl-

masını sağlamıştır. Mâlikî mezhebine bağlı olan müslümanlar arasında Ticâniyye, Kâdiriyye, Senüsiyye ve Şazeliyye tarikatları yaygındır. Sayıları son derece azalmış bulunan animistlerin yanında Bura kabilesine mensup küçük bir hristiyan grup da mevcuttur.

Bölgenin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Süpürge darısı, darı, yer fıstığı, soğan, susam, pamuk, pirinç ve mısır tarımı ekonomik hayatta önemli yer tutar. Hayvancılık alanında büyük baş hayvan yetiştiriciliği gelişmiştir. Çad gölü çevresinde balıkçılık yapılır. Hurma, incir, balık ve tuz en önemli ticaret ürünleridir. Bölgeden dışarıya canlı hayvan, işlenmiş deri, pamuk ve yer fıstığı ihraç edilir. Demiryolu hattıyla Kano ve oradan da Lagos'a bağlanmış olan Bornu'nun merkezi Maiduguri, aynı zamanda bölgenin sanayi merkezidir. Bornu'yu batıdan doğuya doğru geçen eski Kano-Kukava-Bilma kervan yolunun yerini alan bugünkü Kano-Maiduguri-N'cama yolu hem bölgenin hem de Nijerya'nın ekonomisinde önemli rol oynamaktadır.

Tarih. Bornu'nun tarihi, Çad gölünün doğusunda Dârfûr'dan gelen Zegâveler tarafından kurulmuş olan Kânim Sultanlığı'nın tarihiyle yakından ilgilidir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar Bornu'da iktidarı elinde tutan Seyfiye hânedanı önceleri yalnız Kânim'de hüküm sürmüştür. Adını efsanevi şahsiyet Seyf b. Züyezen'den alan bu hânedandan Hume veya Umme Cilmî'nin (1086-1097) Müslümanlığı kabul etmesiyle hükümdarların gücü arttı. Hacca giderken Mısır'da vefat eden Humay'ın halefi Düneme (1098-1150) güçlü bir ordu kurdu ve ülkesini genişleterek İslâmiyet'in Çad gölünün doğu tarafında Bornu bölgesine de yayılmasını sağladı. İslâmî ilimler alanında ünlü bir kişi olan May (sultan) Dâlâ Bîrî'den (1151-1177) itibaren devletin sınırları Nil'den Nijerya'ya kadar genişledi; Hafsîler'le iyi ilişkiler kuruldu ve Tîbular'la Fizanlılar'a da boyun eğdirildi. Fakat XIV. yüzyılda çeşitli karışıklıklar çıktı ve ülke kuzeydeki Bulalar'ın işgaline uğradı. Bunun üzerine May Ömer b. İdrîs (1394-1398) taraftarlarıyla birlikte Çad gölünün batı tarafına çekilerek burada merkezi Kafa olan Bornu Devleti'ni kurdu. Ortaçağ'ın tarihçi ve coğrafyacılarından İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 1349), İbn Haldûn (ö. 1406) ve Makrîzî (ö. 1442) eserlerinde bu devletin kendi zamanlarındaki durumundan bahsetmektedirler.

Bornu

